

Metamorfoza Stjepana Gradića o pretvorbi nimfe u noćni cvijet

Gorana Stepanić

Sveučilište Jurja Dobrile u Puli, Filozofski fakultet

Stjepan Gradić (1613–1683), dubrovački polihistor, diplomat i pjesnik, autor je latinske metamorfoze sastavljene povodom vjenčanja Cosima III. de'Medicija i Marguerite-Louise d'Orléans (1661). Pjesma je nastala na temelju predložka i na nagovor Gradićeve prijatelja Ottavija Falconierija (1636–1675), a otvoreno se oslanja na poznatu Ovidijevu metamorfozu o Apolonu i Dafni. U ovome se članku izlaže realni kontekst nastanka pjesme, njezin opis i sadržaj, uspoređuje se s Ovidijevim predloškom. Na temelju dostupnih rukopisa iz Vatikanske apostolske knjižnice u Rimu (Vat. lat. 6910) i Arhiva Male braće u Dubrovniku (AMB 972 i 1212) priređeno je prvo izdanje te pjesme, koje je sastavni dio ovoga članka.

Ključne riječi: Stjepan Gradić, Ottavio Falconieri, metamorfoza, Ovidije, Antun Agić, Rafo Radelja, rukopisi

I.

Cosimo III. de'Medici (1642–1723), stariji sin i nasljednik velikog vojvode Toskane, Ferdinanda II. de'Medicija (1610–1670), u travnju 1661. sklopio je brak s nećakinjom francuskoga kralja Luja XIV, Margaritom Luisom Orleanskom (1645–1721). Tom je prilikom Dubrovčanin Stjepan Gradić (1613–1683), svestrani učenjak i diplomat nastanjen u Rimu, sastavio latinsku pjesmu, svojevrsan žanrovski hibrid između metamorfoze i epitalamija. Sam autor bilježi kako se radi o parafrazi pjesme koju je izvorno smislio i sročio Ottavio Falconieri (1636–1675).

I Gradić i Falconieri bili su svećenici, humanisti vezani uz rimske intelektualne krugove okupljene oko moćnih promotora znanosti i kulture, pape Aleksandra VII. (Fabio Chigi, stolovao 1655–1667) i švedske kraljice Kristine (1626–1689) koja je, odrekavši se švedskog prijestolja i prešavši na katoličku vjeru, od sredine pedesetih godina većinu vremena provodila u Rimu. Neki od ostalih članova toga privilegiranog kruga bili su službenici Kurije i pjesnici Agostino Favoriti, Carlo Emmanuele Vizzani, Ferdinand von Fürstenberg, Michelangelo Ricci. Jedan je od književnih dokumenata suradnje među rimskim kulturnjacima raznih nacionalnosti

pjesnička zbirka *Septem illustrium virorum poemata* (Antwerpen, 1660 i 1662; Amsterdam, ²1672), nastala na papin poticaj povodom prerane smrti njegova tajnika Natalea Rondininja (1628–1657), u kojoj je tiskano ukupno četrnaest Gradićevih što prigodnih, što religioznih kraćih pjesama. Zbirka ne uključuje i poeziju Ottavija Falconierija, no o njegovoj prisutnosti u rimskim elitnim krugovima svjedoče njegovi prigodni latinski pjesnički sastavci upućeni papi i kraljici Kristini, objavljene arheološke i numizmatičke studije o rimskim starinama, kao i bogata prepiska s vladarima i intelektualcima.¹ Dopisivao se i sa Stjepanom Gradićem s kojim je usprkos razlici u godinama gajio prisno prijateljstvo.² Osim što su dijelili duhovno zvanje i što su bili obrazovani u istoj tradiciji, i jedan i drugi bili su diplomati i znanstvenici. Surađivali su na području egzaktnih znanosti: Gradić u predgovoru svojoj raspravi *Dissertationes physico-mathematicae quatuor* (Amsterdam, 1680), posvećenoj kraljici Kristini, navodi kako su zaključci izneseni u studiji plod suradnje i rasprava s nekolicinom znanstvenika, među ostalim i Falconierijem (Krašić 1987: 485). Obavljali su zajedno i zadatke za Kuriju: obojica su bili savjetnici (*consultores*) Kongregacije Indeksa za cenzuru knjiga (Gradić od 1658, Falconieri od 1666), a 1669. su zajedno s Ludovicom Marraccijem imenovani članovima povjerenstva za procjenu autentičnosti spisâ kojima je napuljski plemić Carlo Calà (1610–1683), vojvoda od Diana, pokušao potkrijepiti svoje tvrdnje o blaženstvu pretka Giovannijsa Calà te tako dobiti crkveno odobrenje za knjigu o tom navodnom blaženiku. Nakon kraćeg ispitivanja komisija je isprave proglasila krivotvorenima (Krašić 1987: 74–75; Tutino 2021: 114–117).

Nadalje, obojica autora održavali su vezu s toskanskim vladarima. Falconieri, premda rođen u Rimu, bio je potomak moćne firentinske plemićke obitelji, osobito privržen kardinalu Leopoldu de'Medici (njihova je prepiska sačuvana i u novije vrijeme objavljena), bratu velikog vojvode od Toskane Ferdinanda II. (1610–1670), oca Cosima III.³ Gradić je također održavao prisan odnos s obojicom braće de'Medici, a s Ferdinandovim nasljednikom Cosimom stupio je u dodir ponajviše vezano uz traženje pomoći za obnovu Dubrovnika razorenog 1667. u Velikom potresu. Godine 1674, sedam godina nakon toga katastrofalnog događaja, i nakon što se nisu ostvarila Ferdinandova obećanja da će poslati pomoć, Gradić je u diplomatskoj misiji dubrovačke vlade poslan u Firencu da je pokuša izmoliti od novog vojvode Cosima, no bezuspješno. Tom je prilikom vojvodi posvetio pjesmu,

¹ Falconieri je autor prigodne ode *Urania* (Rim, 1655) popraćene čestitkom tek izabranom papi Aleksandru VII, pjesme *Christina, Suecorum regina* (Rim, 1656), nekolicine epigrafskih i antikvarnih studija (*Inscriptiones athleticae nuper repertae, editae et notis illustratae ... quibus accesserunt ex Africanis marmoribus recens descriptae, una cum dissertatione de nummo Apamensi* (Rim, 1667). Sačuvana je Falconierijeva prepiska s njegovim pokroviteljem, Leopoldom II. de'Medici, stricem Cosima III (Sanfilippo 1994).

² Podatke o njihovoj prepisci, sačuvanoj uglavnom u rukopisu Vat. lat. 6906, te dijelove pisama u svojoj monografiji o Stjepanu Gradiću donosi Stjepan Krašić. Usp. Krašić 1987: 403, 426, 501.

³ Sanfilippo 1994.

koja se naslovljeniku svidjela, i za koju ga je knjižničar Magliabecchi nagovarao da je objavi, no Gradić mu je otpisao da to ne namjerava (Krašić 1987: 415). Iduće je godine u siječnju ponovo posjetio Cosima na proputovanju iz Mletaka u Rim, a tom mu se prilikom vojvoda, ponovo ne dodijelivši nikakvu pomoć, požalio kako i sam ima problema, i to sa svojom suprugom Margaritom od koje se, nakon što su formalno uredili pitanje njezina uzdržavanja, rastao i koja se 1675. vratila u Pariz i otišla u samostan.⁴

II.

Gradićeva pjesma od 120 heksametara, koja započinje kao metamorfoza a završava kao svojevrsni epitalamij, neambiciozan je prigodni sastavak čija se radnja temelji na poznatoj Ovidijevoj metamorfozi o Apolonu i Dafni (Ov. *Met.* I, 452–567). Pripovijedanje započinje iz pozicije sadašnjosti (spominje se veliki vojvoda kao velikodušan vladar) te se radnja smješta u jasno definiran idealan krajolik (Firenza, Toskana, rijeka Arno). Zbog blage klime i plodna tla ondje se odlučila nastaniti boginja Flora. U uzgoju cvijeća (koje se navodi u katalogu), pomagale su joj nimfe. Najljepša se od njih, međutim, zavjetovala na djevičanstvo, odbacila žensku ulogu te poput boginje Dijane odlučila postati lovkinjom. Jednog ju je zimskog dana (donosi se lijep opis zimskog krajolika) ugledao Apolon te se za nju smjesta zagrijao, a kako je nije uspio zavesti nagovaranjem i laskom, odlučio ju je uhvatiti silom i na prevaru. Pripovjedač u moralnom ekskurzu odgovara Feba od nasilja podsjećajući ga na Dafnu i njezinu zlu sudbinu. Nesalomljiv u svojim namjerama, Apolon je nastavlja progoniti – baš kao što, kaže poredba, jastreb nasrće i na kraju ščepa golubicu – a u posljednjem trenutku nimfa zavapi bogovima i boginji Flori da je zaštite. Slijedi pretvorba nimfe u cvijet, koji od mržnje na Apolona, boga-sunca, i njemu za osvetu, otvara svoje zlatne latice samo noću, kada njega nema, te samo tada miriše, dok ih danju zatvara. Posljednjih devet stihova posvećeno je plemenitim zaručnicima Cosimu i Margariti: poseban novonastali cvijet dar je boginje Flore, koja – *credibile est* – plješće njihovoj svadbi i njihovu potomstvu, čijoj vlasti pripovjedač preporučuje generacije podanika.

Ova se metamorfoza otvoreno oslanja na priču o Apolonu i nimfi Dafni iz Ovidijevih *Metamorfoza*. Sličnosti između dvije priče očekivano su brojne: Apolon se seksualno zainteresira za lijepu nimfu (u Gradića je ostala neimenovana) koja, međutim, odbacuje muška udvaranja i uopće tradicionalnu žensku ulogu te bira živjeti kao djevica-lovkinja. Nakon što njezina odbijanja ne urode plodom, i sama – nakon scene lova u kojoj je ona progonjeni plijen – umalo postaje žrtvom nasrtljiva boga. U zadnji čas, ipak, bogovi je pretvore u biljku (Dafnu u lovor, Gradićevu nimfu u noćni cvijet) te je tako spase od zle sudbine. Razlike između realizacije

⁴ Krašić 1987: 171–172, 215.

dviju priča ipak postoje. Načelno, u Ovidijevu se spjevu metamorfoza proteže na više stihova te su naracija, dijalozi (primjerice, Apolonov nagovor na ljubav) i opisi (Dafnine ljepote, njezina tijela u trku) razrađeni i plastičniji.

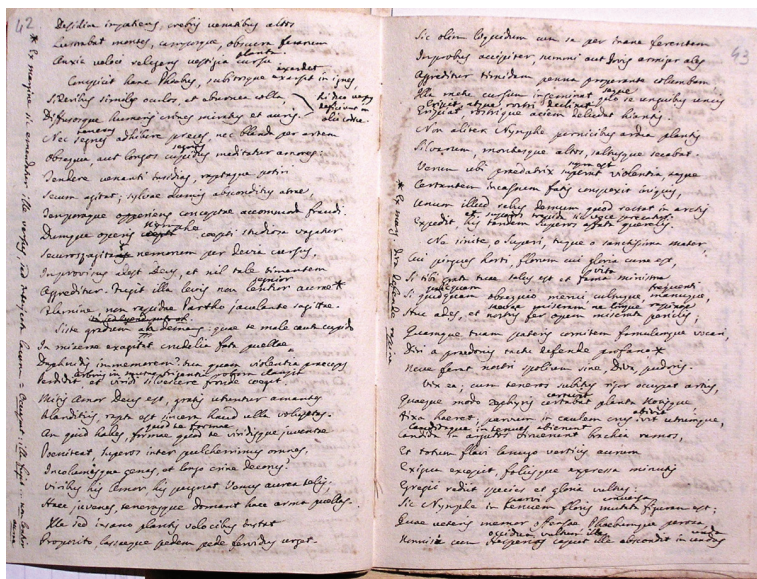
Šturije je u Gradića obrađen i epilog priče, dio u kojem se objašnjava kako se karakter, osobine i, eventualno, ime pretvorenog bića trajno prenose na njegov novi lik i sudbinu te se daje izvještaj o tome koje su trajne posljedice metamorfoze, ili, obrnuto gledano, koje je podrijetlo i ime novog predmeta. U Ovidijevoj priči Apolon nastavlja svoj odnos s novonastalim voljenim bićem: grli i ljubi lovorovo stablo, izražava žaljenje što nimfa nije mogla biti njegova *supruga* (Ov. *Met.* I, 557), fizički se s njome združuje tako što će lovor biti njegov ukras i atribut, a njezina će čast biti uvećana tako što će resiti i rimske vojskovođe u trijumfu i do vratke Augustova doma (Ov. *Met.* I, 553–565). Gradićeva nimfa, za koju Apolon nije pokazao nježnijih osjećaja, ostaje spašena no samotna žrtva neostvarenog silovanja, koja se nasilniku osvetila tako što će ga izbjegavati (izabravši suprotnu stranu dana), no bez poslijepretvorbenih privilegija kakve je uživala Dafna. Dok su identifikacija i prijenos imena s nimfe Lovorke na stablo lovora transparentni, Gradićeva i Falconierijeva nimfa nije imenovana, što otežava identifikaciju cvijeta u koji se pretvorila. Taj noćni cvijet, premda nije imenovan, mogao bi biti noćurak (*Oenothera*), biljka američkog podrijetla koja je u Europu prenesena početkom 17. stoljeća.⁵ Taj cvijet, čini se, nije margarita (ivančica), te je u gradnji priče propuštena prilika da se on etimološki poveže s imenom Cosimove nevjeste. To se možda dogodilo i namjerno jer nimfa i nevjesta imaju drugačiju ulogu: od nevjeste se ne očekuje da od ljubavnika bježi, nego upravo suprotno. Također, u obzir valja uzeti i mogućnost da je metamorfoza nastala neovisno od vjenčanja toskansko-francuskog para te da je klauzula sa željama za vjenčanje dodana naknadno. Jedina jasna etimološka veza, između mitološke boginje Flore i vojvodina grada Firenze (*Florentia*), zapravo nije dio same metamorfoze nego njezina preambula.

III.

Metamorfoza-epitalamij posvećen ovome nesretnom bračnom paru sačuvao se u nekoliko rukopisa. U zbirci latinskih rukopisa Vatikanske apostolske knjižnice čuva se Gradićev autograf (Vat. lat. 6910), heksametarski sastavak od 119 stihova s razmjerno brojnim, također vlastoručnim bilješkama na lijevoj margini, uglavnom

⁵ Metamorfoze s pretvorbama u egzotično bilje, razmjerno nedavno preneseno u Europu iz Amerike ili drugih kontinenata bile su popularne u sedamnaestostoljetnom ili nešto kasnijem pjesništvu. Kod hrvatskih autora iz toga razdoblja poznate su pjesničke pretvorbe u kakao, kavu i duhan (Ignjat Đurđević), Kristove krvi u cvijet *Passiflora* (Kajetan Vičić) te u stidljivu mimozu (Antun Matijašević Caramaneo). Zanimljivo je da hrvatski regionalni naziv za noćurak – ‘noćna frajla’ – određuje taj cvijet kao gospodicu, dakle žensku neudanu osobu, što odgovara Gradićevom profilu pretvorene nimfe. O isusovačkoj didaktičkoj poeziji na temu vrtova i cvijeća v. Haskell 2003.

alternativnim verzijama ili dopunama stihova.⁶ Prva bilješka, međutim, zapisana uz sam početak teksta, svojevrsni je naslov pjesme, odnosno opaska o njezinu podrijetlu ili izvoru: „Argumentum P. Octavij Falconerij et ab illo, sed alijs uerbis plerumque tractatum ejusque rogatu rursus ut hic uides”. Sadržaj je, dakle, Ottavija Falconerija, koji je o istoj stvari napisao pjesmu ‘ponajviše drugim riječima’, a Gradić je pak ‘na njegovu molbu’ napisao ‘ovu tu koju vidiš’ tj. svoju verziju. Mjestimični ispravci, križanja i marginalne dopune ukazuju na to da se radi o prvoj, ili barem ranoj verziji pjesme. Pjesma je posvećena vjenčanju Cosima i Margarite, što je pouzdan orijentir za njezinu dataciju: par se vjenčao 1661. godine.

Slika 1: Agićev prijepis Gradićeve metamorfoze (Arhiv Male braće u Dubrovniku, rkp. 972, svežnjic B, str. 42–43)

Pjesmu je više od stoljeća kasnije iz toga vatikanskog rukopisa prepisao latinski pjesnik i sakupljač latinske poezije, dubrovački franjevac Antun Agić (1753–1830). Rukopis u kojem se ona nalazi danas se čuva u arhivu Samostana Male braće u Dubrovniku pod signaturom 972.⁷ Agićeva je nakana bila sabrati pjesme dubrovačkih autora, Stjepana Gradića i Junija Palmotića, no i još nekih, zapisane u vatikanskim rukopisima Vat. lat. 6900 i 6910, koji su nekoć bili u Gradićevu vlasništvu. Agić je

⁶ Digitalizirani rukopis Vat. lat. 6910 dostupan je na mrežnoj stranici Vatikanske apostolske knjižnice (https://digi.vatlib.it/view/MSS_Vat.lat.6910).

⁷ Stara je signatura toga rukopisa 666 (Kaznačić 1860: 162). Zapis o rukopisu u Kaznačićevom katalogu glasi: „Raccolta di alcune poesie latine ricavate dei Codici della Biblioteca Vaticana di autori ragusei e particolarmente dell'abate Stefano Gradi – 7 fascioletti”.

iz dvaju obimnih vatikanskih rukopisa prepisao pjesme u sedam svežnjića, koje je označio slovima A–G, a na njihov sadržaj ukazao opaskom „Rag(usina) Var(ia)” (ili „Rag/usini/ Var/ii”). Stranice je naknadno obrojčala druga ruka numeracijom koja kontinuirano teče kroz svih sedam svežnjića, a Gradićeva pjesma o kojoj ovdje govorimo nalazi se u svežnjiću B, na stranicama 40–44. Temelj je tekstu ove pjesme Gradićev autograf iz vatikanskog rukopisa 6910, no Agić je osim toga rukopisa imao pristup i rukopisu Vat. lat. 6900, na čijem se listu 34 i nadalje nalazi druga verzija iste pjesme. Ondanle je izvadio različite lekcije te ih u svojem prijepisu ispisao među redcima; za varijante iz toga drugog rukopisa, kaže da su bolje.⁸ Tih je Agićevih varijanata prenesenih iz drugog rukopisa 33, a duljinom variraju između jedne riječi i cijeloga stiha. Osim različitih lekcija Agić na margini ispisuje filološke opaske o Gradićevu autografu, o tome gdje je tekst naknadno ubačen, ispisan na margini, potcrtan, gdje neki stih u drugom rukopisu nedostaje ili se jedino tamo nalazi.

Iz Agićeva je prijepisa njegov sugrađanin kanonik Rafo Radelja (1769–1831) sačinio novu, skraćenu kompilaciju pjesama, koji se rukopis čuva u Arhivu Male braće pod signaturom 1212 (pp. 4–8).⁹ Isti je to rukopis iz kojeg je 1897. Milivoj Šrepel po prvi put objavio četiri latinske pjesme Junija Palmotića, za koje se dotad znalo samo iz sekundarnih izvora, od kojih je jedan i Gradićev predgovor Palmotićevoj *Kristijadi*, tiskanoj u Rimu 1670.¹⁰ Petnaestak godina nakon njega drugi je veliki filolog, Đuro Körbler, proširio repertoar Palmotićeve latinske poezije identificiravši u istome franjevačkom arhivu rukopis iz kojeg je Šrepel bio preuzeo Palmotićeve epicedij Mihua Gradiću (Šrepel 1897: 20–36), a koji se ne nalazi u glavnom Šrepelovom izvoru, tj. Radeljinu prijepisu. Taj je rukopis, otkriva Körbler, upravo spomenuta Agićeva kompilacija (franjevački rukopis 666, odnosno novom signaturom 972), od čijih je sedam sveščića Radelja prepisao samo prva tri, „promijenivši kod toga donekle red pjesama i izostavivši dvije tri do njih” (Körbler 1912: 367). Körbler je, dakle, prvi ustanovio vezu između Agićeva i Radeljina prijepisa. Autor kataloga knjižnice dubrovačkog franjevačkog samostana Ivan August Kaznačić nije, čini se, bio svjestan toga da Radelja iz vatikanskih kodeksa ne prepisuje izravno.

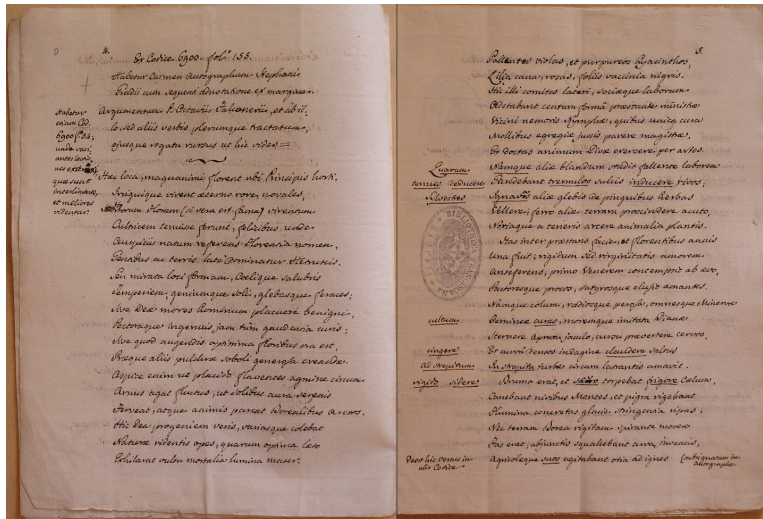
Radeljin je prijepis, kako je to u njegovim radovima uvijek slučaj, uredan i čitak tekst koji osim osnovnog teksta Gradićeve pjesme na margini, uredno poredane

⁸ „Habetur etiam codice 6900, folio 34, unde variantes lectiones extruxi, quae sunt interlineares et meliores videntur” (AMB 972, 40).

⁹ Stara je signatura 873 (Kaznačić 1860: 182), a zapis glasi: „Sei fascioletti di carattere del Can. Radeaglia, contenenti poesie di autori Ragusei, particolarmente di Stefano Gradi, trascritte dai Codici Vaticani”.

¹⁰ Šrepel 1897. Objavljene su Palmotićeve pjesme nedovršena oda u čast Ivana Bunića (*In laudes Ioannis Bonae Reipublicae Ragusinae rectoris mense augusto an. 1645*), Stjepana Gradića (*Ad Stephanum Gradium Junii Palmottae Ode*), heksameterski panegirik povodom ulaska kraljice Kristine u Rim (*De ingressu in urbem Romanam Christinae Gothorum, Vandalorum, ac Svecorum reginae panegyricus*), nadgrobnica Mihua Gradiću (*In obitu Michaelis Gradii epicedion*) te uz njih jedna Gradićeva pjesma, poslanica Palmotiću (*Stephanus Gradus Junio Palmottae S. P. D.*).

i potcrtane, donosi alternativne lekcije iz drugog kodeksa, koje je Agić upisao interlinearno. Prijepis je najvećim dijelom točan, uz dvije sitne pogreške (v. kritički aparat uz izdanje). Jedina se relevantna, dapače krupna pogreška, nalazi u Radeljinjoj opasci, u svojevrsnom naslovu koji je stavio prije početka pjesme, u kojem rukopis Gradićeva autografa smješta u vatikanski kodeks 6900 umjesto u 6910.¹¹ To ujedno i pouzdano ukazuje na činjenicu da nije on sam prepisivao iz tih kodeksa, nego da se služio posrednim izvorom – Agićevim prijepisom, koji Radelja ne spominje.

Slika 2: Radeljin prijepis Gradićeve metamorfoze, sačinjen na temelju Agićeva (AMB, 1212, 4–5)

Napokon, valja nešto reći i o rukopisima i verzijama ove pjesme kojima ne raspolažemo. Jedan je od njih spomenuti rukopis Vat. lat. 6900, u kojem se, od folija 34 nadalje, nalazi djelomično drukčija verzija Gradićeve metamorfoze, koju je zahvaljujući Agiću moguće rekonstruirati, a zasigurno je dostupna i u Vatikanskoj knjižnici. Intrigantniji je, međutim, tekst koji je izvor Gradićevoj metamorfozi, Falconierijeva verzija iste pjesme. O njoj osim Gradićeve opaske na margini autografa nemamo nikakvih podataka. Iz formulacije te bilješke („Argumentum P. Octauij Falconerij et ab illo, sed alijs uerbis plerumque tractatum ejusque rogatu rursus ut hic uides”) vidljivo je da je Falconierijeva verzija imala isti ili barem sličan sadržaj, da je autor priče, odnosno sadržaja Falconieri, te da su dvojica prijatelja komunicirala vezano uz nove i različite verzije pjesme, budući da je Falconieri Gradića potaknuo da napiše svoju. U svakom slučaju, naročito zato što pedantni Agić ne bilježi drukčije, možemo smatrati da verzija iz rukopisa 6900 nije Falconierijeva.

¹¹ „Ex codice 6900, fol. 155” (AMB 1212, 4).

Ova je Gradićeva pjesma ostala izvan obzora bibliografskih opisa i samo je letimično spomenuta u mojoj studiji o latinskom pjesništvu Stjepana Gradića (Stepanić 2013: 209). Stjepan Krasić, najbolji poznavatelj Gradićeva djela, ne spominje je među njegovim neobjavljenim djelima, kao ni u selektivnom pregledu sadržaja rukopisa Vat. lat. 6910 (Krasić 1987: 391). U nastavku članka donosim njezino izdanje.

Literatura

- Haskell, Yasmin Annabel. 2003. *Loyola's Bees. Ideology and Industry in Jesuit Latin Didactic Poetry*. New York: The British Academy – Oxford University Press.
- Kaznačić, Ivan August. 1860. *Biblioteca di fra Innocenco Ciulich nella libreria de'RR. PP. Francescani di Ragusa*. Zara: dalla Tipografia Governiale.
- Körbler, Đuro. 1912. Latinske pjesme Junija Palmotića. *Građa za povijest književnosti hrvatske* 7: 367–392.
- Krasić, Stjepan. 1987. *Stjepan Gradić (1613–1683): život i djelo*. Zagreb: Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti.
- Sanfilippo, Matteo. 1994. Falconieri, Ottavio. *Dizionario biografico degli Italiani*. 44 (1994) [https://www.treccani.it/enciclopedia/ottavio-falconieri_\(Dizionario-Biografico\)](https://www.treccani.it/enciclopedia/ottavio-falconieri_(Dizionario-Biografico)) (zadnji pristup 10. veljače 2023.)
- Stepanić, Gorana. 2013. Latinsko pjesništvo Stjepana Gradića. *Stjepan Gradić – otac domovine. U povodu 400. obljetnice rođenja Stjepana Gradića*, Pavica Vilać, ur. Dubrovnik: Dubrovački muzeji: 202–221.
- Šrepel, Milivoj. 1897. Latinske pjesme Junija Palmotića, *Građa za povijest književnosti hrvatske* 1: 10–38.
- Tutino, Stefania. 2021. *A Fake Saint and the True Church. The Story of a Forgery in a Seventeenth-Century Naples*. New York NY: Oxford University Press.

IV.

Napomena

Ovo je izdanje priređeno na temelju triju rukopisa: Gradićeva autografa (Vat. lat. 6910, ff. 155r-156v), prijepisa Antuna Agića (AMB 972, pp. 40–44) te prijepisa Rafaela Radelje (AMB 1212, pp. 4–8). U aparatu podno teksta zabilježene su autorove intervencije u tekst (alternativne lekcije, ispravci, tekst s margine), Agićeve intervencije (opaske vezane uz autograf i lekcije koje prenosi iz Vat. lat. 6900) te Radeljini dodaci i razlike u odnosu na Agićev prijepis. Pravopisna su rješenja autorova, interpunkcija je prilagođena, a uporaba majuskula mimo sintaktički nužnih mjesta ograničena je na vlastita imena. Aparat ne bilježi pravopisne razlike među prijepisima. Varijante iz rukopisa 6900, koje je prenio Agić, u aparatu su otisnute masnim slovima, a metakomentari se donose u navodnicima.

Sigla

A = Codex Franciscanus Ragusinus 972, olim 666, a fratre Aghich transcriptus

G = Codex Bibliothecae Apostolicae Vaticanae Vat. lat. 6910, autographus Stephani Gradii

R = Codex Franciscanus Ragusinus 1212, olim 873, a canonico Raphaele Radeglia transcriptus

/155/ Argumentum P. Octauij Falconerij et ab illo, sed alijs uerbis plerumque tractatum ejusque rogatu rursus ut hic uides*²

Hęc loca, magnanimi florent ubi principis horti

Irriguique uirent ęterno rore nouales,

Hortorum Floram (si uera est fama) uirentum

Cultricem tenuisse ferunt, felicibus unde

Auspicijs natum referens Florentia nomen,

5

Gratibus ac terris late dominatur Hetruscis,

Seu mirata loci formam coelique salubris

Temperiem geniumque soli glebasque feraces,

Siue deę mores hominum placuere benigni

Pectoraque ingenuis iam tum gaudentia curis,

10

Siue quod augendis aptissima floribus ora est,

Pręque alijs pulchrę soboli generosa creandę.

tit. A: „Folio 155. habetur carmen autographum Stephani Gradii cum sequenti adnotatione ex margine: Argumentum P. Octavii Falconerij... ut hic uides.” | *tit. R:* „Ex codice 6900 [sic; = 6910], folio 155 habetur carmen ... ut hic uides” | *in marg. A, R:* „Habetur etiam codice 6900, folio 34, unde variantes lectiones extraxi, quae sunt interlineares et meliores videntur.” | 1 florent] e surgunt *corr. G* | 12 alijs] alias *in marg. G*

Aspice quam placido flauentes agmine circum Arnus agat fluctus, ut solibus aura serenis Ferueat atque animis parcat borealibus arctos!	15
Hic dea progeniem ueris uariasque colebat Naturę ridentis opes, quarum optima lęto Exhilarat uultu mortalia lumina mater: Pollentes uiolas et purpureos hiacynthos, Lilia cana, rosas, folijs uaccinia nigris.	20
Hic illi comites lateri socięque laborum Adstabant centum forma pręstante ministrę, Vicini nemoris nymphę, quibus unica cura Mollibus egregię iussis parere magistrę Et doctas animum diuę exercere per artes.	25
Namque alię blandum studio fallente laborem Gaudebant tremulos sulcis inducere riuos; Ignauas alię glebis de pinguibus herbas Vellere, ferro alię terram proscindere acuto, /155v/ Noxiaque a teneris arcere animalia plantis.	30
Has inter pręstans facie et florentibus annis Vna fuit; rigidum sed uirginitatis amorem Anteferens, primo Venerem contempsit ab ęuo Pastoresque procos satyrosque elusit amantes.	35
Namque colum radiosque perosa omnesque Mineruę Femineę curas, muliebribus arma lacertis Strinxit, et audacis mores imitata Dianę Sternere aprum iaculo, cursu pręuertere ceruos, Et curua densos indagine claudere saltus In strepitu turbę circum latrantis amauit.	40
Bruma erat, et sęuo torpebat frigore ęelum, Canebant niuibus montes et pigra rigebant Flumina concretas glacie stringentia ripas, Nec terram borea rigidam spirante mouere Fas erat; abiunctis squallebant arua iuuentis	45

13 quam] Aspice enim ut placido *in marg.* G | 18 lumina] pectora *in marg.* G 19 et] *add. superscr.* G; hiacynthos] *ita G* | 26 Namque] **Quarum** *add. A lectionem e cod. Vat. lat. 6900* | 27 tremulos] **tenues**; inducere] **deducere** *add. A* | 28 Ignauos] **Sylvestres** *add. A* | 33 primo ... ęuo] *e primis ... annis mut. G* | 36-37 muliebribus ... audacis] *deest in R*; „Inclusa parent(esi) desunt in alio codice” *in marg. A* | 37 curas] **cultum** *add. A*; mores] **moremque** *add. A* | 39 claudere] **cingere** *add. A* | 40 In strepitu] **Ad strepitum** *add. A* | 41 sęuo] **rigido**; frigore] **sidere** *add. A* | 42 montes] **Mantes R**

Agricolaque suos agitabant otia ad ignes.
 Dumque simul florum cessat cultura nec ullus
 Artis honos uidisque ligo requiescit in hortis,
 Illa laris materni deliciarum et inertis
 Desidię impatiens crebris uenatibus altos 50
 Lustrabat montes camposque, obscura ferarum
 Anxia ueloci relegens uestigia cursu.
 Conspicit hanc Phoebus subitosque exarsit in ignes,
 Sideribus similes oculos et eburnea colla
 Diffusosque humeris crines miratus et auris. 55
 Nec segnes adhibere preces, nec blanda per artem
 Obsequia, aut longos cupidus meditatur amores:
 Tendere uenanti insidias raptaque potiri
 Secum agitat siluę dumis absconditus atrę
 Temporaque opperiens conceptę accommoda fraudi. 60
 Dumque operis nymphe cępti studiosa uagatur
 /156/ Securosque agitat nemorum per deuia cursus,
 Improuidus adest deus et nil tale timentem
 Aggreditur. Fugit illa leuis non lentior aurę
 Flammine, non rapidę Partho iaculante sagittę. 65
 Siste gradum, ah, demens! Quę te male cauta cupidio
 In miserę exagitat crudelia fata puellę,
 Daphnidis immemorem, tua quam uiolentia pręceps
 Perdidit et uiridi siluesece fronde coegit.
 Mitis Amor deus est, gratis utuntur amantes 70
 Blanditijs, rapta est sincera haud ulla uoluptas.
 An quid habes, formę quod te uiridisque iuuentę
 Poeniteat, superos inter pulcherrimus omnes
 Incolumisque genas et longo crine decorus?
 Viribus his Amor, his pugnat Venus aurea telis, 75
 Hęc iuuenes tenerasque domant hęc arma puellas.
 Ille sed insano plantis uelocibus instat
 Proposito lassęque pedem pede feruidus urget.
 Sic olim liquidum cum se per inane ferentem

46 Agricolaque ... ignes] „Deest hic uersus in alio codice” *add. A interlin. et R in laev. marg.*; „Subsignatum in autographo”, (*i.e. verbum „suos”*) *add. A et R in dex. marg.* | 52 cursu] **plantā** *add. A* | 53 exarsit] **exardet** *add. A* | 54-55 *in marg. G*; „Hi duo uersus deficiunt in alio codice” *A et R in marg.* | 56 segnes] **teneras** *add. A* | 57 cupidus] e lentus, *deinde e placidus corr. G*; cupidus] **segnis** *add. A* | 60 Temporaque opperiens] e Tempora dum veniant *corr. G* | 64 Aggreditur ... aurę] occupat illa fugit ... non lentior aurę *in marg. G*; lentior] **senior** *add. A*; „Ex margine sic emendatur ille uersus, sed interjecta lacuna = Occupat: illa fugit [] non lentior aurę” *in marg. add. A sed om. R* | 67 exagitat] *ex extimulat corr. G* | 69 Perdidit ... coegit] **Arboris in mutilae frigentia robora clausit** *add. A* | 72 formę quod te] **quid te formae** *add. A sed om. R* | 75-76 Viribus ... puellas] *in marg. G*

Improbis accipiter, summi aut Iouis armiger ales	80
Aggreditur timidam penna properante columbam;	
Illa metu cursum ingeminat, quo se unguibus uncis	
Eripiat rostrique aciem deludat hiantis:	
Non aliter nympe pernicious ardua plantis	
Silvarum montesque altos saltusque secabat.	85
Verum ubi prædatrix superat uiolentia, seque	
Certantem in cassum fatis conspexit iniquis,	
Vnum illud rebus demum quod restat in arctis	
Expedit, his tandem superos affata querelis:	
„Ne sinite, o superi, tuque, o sanctissima mater,	90
Cui pingues horti, florum cui gloria curæ est,	
Si tibi grata tuæ salus est et fama ministræ,	
/156v/ Si quidquam obsequio merui cultuque frequenti,	
Huc ades, et nostris fer opem miserata periclis;	
Quamque tuam pateris comitem famulamque uocari,	95
Diri a prædonis tactu defende profano,	
Neue ferat nostri spoliū sine, diua, pudoris”.	
Vix ea, cum teneros subitus rigor occupat artus,	
Quæque modo zephyris certabat planta notisque,	
Fixa hæret, paruū in caulem crus iuit utrumque,	100
Candida in argutos uiruerunt brachia ramos,	
Et totum flauū lanugo uerticis aurum	
Exigua excepit folijsque expressa minutis	
Egregij redijt species et gloria uultus.	
Sic nympe in tenuem floris mutata figuram est,	105
Quæ ueteris memor offensæ Phoebumque perosa	
Non nisi cum Hesperias caput ille abscondit in undas	
Sustinet ingenitum folijs effundere odorem;	
Cumque idem radijs orbem repetiuit Eois,	
Hesternum inuitis subducit munus ab auris,	110

81 properante] e trepidante corr. G | 82 quo se] seque add. A | 83 Eripiat ... deludat] Eripit, atque aciem rostri declinat add. A | 86 superat uiolentia] e supra est iniuria corr. G | 87 in cassum] incassum A, incussum R | 89 his ... affata] ex ad superos [...] affatus adesse corr. G; his ... querelis] at superos trepidâ sic voce precatur add. A | 90 Ne sinite, o] ex Auxilio corr. G | 92 uita] fama A, R; fama del. G; uita add. A | 93 frequenti] manūque superscr. G; manūque A, R; frequenti add. A | 96 tactu defende profano] dira defende rapina in marg. G; raptu ... superbo interlin. G; „Ex marg.: dira defende rapina” add. A | 99 certabat] certauit add. A | 100 paruū] e tenuem corr. G; iuit] abivit add. A | 101 argutos] ex exiguos corr. G; Candida ... uiruerunt] Candidaque in tenues abierunt add. A | 103 tenuem] parui; mutata] conuersa add. A | 106-110 Quod ueteris ... ab auris] ex marg. in G | 107 Hesperias caput] occidua uultum; undas] unda add. A | 108 effundere] diffundere add. A | 109 repetiuit] lustrauit add. A | 110 subducit munus] sublineatum in G; repetit quoque superscr. in G; subducit] repetit quoque A, R; subducit munus add. A

Quaque potest seuum ratione ulciscitur hostem.
 Quod si fas homini fatorum arcana mouere
 Nec prohibent rigidę fari tam grandia Parçę,
 Cosme, iubar clarum Italię, gentisque uetustę
 Margarita decus Ligeri dominantis amoeno, 115
 Hoc uelut eximio mirandi munere floris
 Pratorum et nemorum dominam florumque potentem
 Credibile est diuam uestris plausisse hymenęis
 Et soboli, cuius nostri feliciter olim
 Sub longa uiuant seri ditione nepotes. 120

Stephanus Gradius' Metamorphosis of a Nymph into a Night-blooming Flower

Summary

The Ragusan polymath, diplomat and poet Stjepan Gradić (Stefano Gradi / Stephanus Gradius, Dubrovnik 1613 – Rome 1683), wrote a 120 hexameters long Latin metamorphosis of a nymph into a night-blooming flower, on the occasion of the wedding of the heir to the throne of Tuscany, Cosimo III de' Medici, and Marguerite-Louise d'Orléans (1661). The poem, overtly based on Ovid's famous story about Apollo and Daphne, is a version of a similar piece written by Gradić's friend Ottavio Falconieri (1636–1675). This article explains the cultural context in which the poem was created and presents its content comparing it with Ovid's model. The last part of the article is dedicated to the description of available manuscripts in which the poem is preserved (autograph in the Vatican Apostolic Library, Vat. lat. 6910 and two copies in the Archive of Friars Minor in Dubrovnik, no. 972 and 1212). The first, critical edition of the poem is provided at the end of the article.

Keywords: Stjepan Gradić, Stefano Gradi, Ottavio Falconieri, metamorphosis myth, Ovid, Antun Agić, Rafo Radelja, manuscripts

111 Quaque ... hostem *deest in G*; „Hic uersus habetur in cod. 6900 cum alibi deficit” *in marg. A*; „Hic uersus deest in alio codice” *in marg. R* | 113 nec ... Parçę] **Nec rigidę prohibent tam grandia dicere Parçę** *add. A* | 114 iubar clarum] **decus clarum** *add. A*; iubar] decus **R** | 118 Diuam uestris] *e* uestris, et Diuum *corr. G* | 119 Et soboli, cuius nostri feliciter] *ex Venereae et soboli cuius nostri, felicibus corr. G*

